

Johdatusta *Ihmiskoneen* lukemiseen

La Mettrie ja 1700-luvun vitalistinen materialismi

Ranskalainen valistusmaterialisti ja lääkäri Julien Offray de La Mettrie (1709–1751) aiheutti aikanaan skandaalin kirjallaan *L'homme machine* (1747). Kirjan maine perustuu edelleen sen provoosivalle ja metaforiselle otsikolle ja se mainitaan usein esimerkkinä mekanistisesta materialismista.¹

Tällaisen materialismin katsotaan selittävän ihmismielen toimintaa samanlaisin mekanistisin periaattein, joita käytetään elotonta luontoa selitettäessä. Kun tekstiä tarkastelee vähänkin tarkemmin ja vailla ennakkokäsityksiä, voi kuitenkin nopeasti havaita, että La Mettrie on varsin kaukana tämänkaltaisista käsityksistä, jotka ovat meille tuttuja modernia anglosaksista reduktionistista materialismia edustavista ns. identiteettiteorioista (teorioista, joiden mukaan mentaaliset ilmiöt ovat viime kädessä identtisiä aivoissa tapahtuvien fyysikaalisten ilmiöiden kanssa).

Huomiokykyisimmät La Mettrie -kommentaattorit ovat tämän jo todenneet.² Teoksesta ei löydy – toisin kuin La Mettrien aikaisemmasta skolastisen filosofian termin materialismia puolustaneesta teoksesta *Histoire naturelle de l'âme* (1745) – yksityiskohtaisia mekanistisia selityksiä mentaalisille ilmiöille. *Ihmiskoneen* mekanistisen luennan taustalla on kaksi lähdettä, kaksi erilaista anakronismia: kirjan metaforinen otsikko ymmärretään joko 1700-luvun kartesiolaisen eläinkonehypoteesin valossa tai sitten 1900-luvun robotiikan, kybernetiikan ja kognition tietokonemallintamisen valossa.

Aine ja tunnit

Onkin syytä pitää mielessä, että La Mettrien teos on kirjoitettu 1700-luvulla, jolloin metafora ihmisestä koneena oli hyvin tavallinen eikä sisältänyt mitään radikaalisti materialistisia saati sitten reduktionistisia vivahteita. Ranskan Akatemian sanakirjan vuoden 1694 laitos, joka tuskin pyrki propagoimaan materialismia, antaa esimerkkinä ”kone”-sanana (*machine*) metaforisesta käytöstä lauseen ”Ihminen on ihailtava kone [*L'homme est une machine admirable*]”. Mekanistiset konemetaforaan perustuvat selitykset olivat kartesiolaisen fysiologian ja filosofien parissa sangen tavallisia, eikä tätä koettu mitenkään radikaalina tai ortodoksiaa uhkaavana. La Mettrien teoksen herättämän skandaalin täytyy siis perustua johonkin muuhun kuin sen väitettyyn mekanismiin.

Kun lukee La Mettrien teosta 1700-luvun vitalismi/mekanismi-kiistojen sekä 1700-luvun materialismin valossa, huomaa teoksen merkityksen perustuvan pikemminkin siihen sisältyviin vitalistisiin elementteihin kuin sen sisältämään mekanismiin. Sen sijaan, että se esittäisi spekulatiivisia teorioita mielen toimintojen taustalla olevista fysiologisista prosesseis-

ta, se tyytyy korostamaan yleisemmällä tasolla ruumiin ja mielen toimintojen välistä riippuvuutta. Mutta ennen kaikkea tärkeän osan sen argumentaatiosta muodostaa sen osoittaminen, että ”organisoidun ruumiin jokaisen pienen säikeen tai osan liike on siitä itsestään lähtöisin”.³ Tässä tiivistyy kirjan materialismin ydin: jos aine ei olekaan passiivista, kuten Descartes oletti, ja jos ruumis ei olekaan tällaisesta aineesta tehty mekanismi, jonka liike on peräisin sen ulkopuolelta, niin ruumis ei tarvitse liikkuakseen mitään sen ulkopuolista liikkeellepanevaa periaatetta tai sielua. La Mettrie oli jo edellisessä teoksessaan *Histoire naturelle de l'âme* hylännyt kartesiolaisen käsityksen aineen passiivisuudesta. Juuri ajatuksessa, että ruumiinosien elollisuus on riippumaton hermoista ja niihin yhteydessä olevasta ja aivoissa sijaitsevasta sielusta, piili La Mettrien materialismin radikaali potentiaali.

La Mettrien taktiikka perustuu ovelasti teknologisten metaforien käyttöön. Hänen tapansa käyttää näitä metaforia poikkeaa ratkaisevasti tavasta, jolla Descartes ja hänen seuraajansa niitä käyttivät. Kun Descartes samasti eläimet koneisiin, hän esitti samalla reduktionistisen selittävän teorian, jonka mukaan näiden eläin-

koneiden toiminta on selitettävissä mekaanisesti, sillä niillä ei ole mitään muita ominaisuuksia kuin mekaanisia. Eläimillä ei esimerkiksi ole kykyä aistia tai ajatella, nämä kun kuuluvat vain sielulle tai pikemmin sielun ja ruumiin muodostamalle kokonaisuudelle. La Mettrien mukaan eläimillä nimenomaan oli tällaisia ominaisuuksia, jotka Descartes liitti vain ihmisen sieluun. Viitaten Locken argumenttiin ”ajattelevasta aineesta” La Mettrie kirjoittaa: ”Itse asiassa sen kysyminen voiko aine, sellaisena kuin se on itsessään, ajatella, on sama kuin kysyisi, voiko aine näyttää kellonajan”.⁴

Hän pyrkii osoittamaan, että samalla tavalla kuin kellolla voi olla sellainen funktionaalinen ominaisuus kuin kyky näyttää kellonaika, mikä ei ole palautettavissa mekaniikan käsitteisiin, voi elävällä ruumiilla olla ominaisuuksia, joita sen muodostamilla aineosilla ei ole. Tämä La Mettrien ajatuskulku on variantti 1700-luvulla runsaasti viljellystä keloargumentista, jonka mukaan aivan kuten kello voi näyttää ajan, vaikka yhdelläkään sen osista ei ole tätä ominaisuutta, voivat ihmisaivot synnyttää ideoita, vaikka niillä hermosäikeillä, joista ne muodostuvat, ei yksittäin eikä erikseen ole mitään henkisiä kykyjä.⁵ Argumenteissa viitattiin lisäksi usein siihen, ettei kellon osia tarkastelemalla voisi mitenkään kuvitella, että ne tietyllä tavalla koottuna voivat näyttää oikean ajan. Samalla tavalla ei ruumiinosia erikseen tarkastelemalla voisi millään ennustaa, että niistä koostuva järjestäytyneet kokonaisuus voi tuntea ja ajatella. Kyse on siis niin sanotuista emergenteistä ominaisuuksista.

Todelliset mekanistit

La Mettrien ei siis voi pitää mekanistisena tai reduktionistisena materialistina, toisin sanoen sellaisena materialistina, jonka sukulaissieluja voisi löytää modernien anglosaksisten identiteettiteoreetikkojen joukosta.⁶ Hän ei väittänyt, että kaikilla mentaalilla ilmiöillä olisi erityiset vastineensa aivofysiologisissa tapahtumissa ja että nojaamalla tällaisiin vastaavuuksiin kaikki mentaalisiin ilmiöihin liittyvät säännönmukaisuudet voitaisiin selittää mekaanisesti samaan tapaan kuin Descartesin eläinkoneen liikkeet. Tällaisia mekanisteja kuitenkin vaikutti 1700-luvulla. He vain eivät olleet materialisteja vaan dualisteja. Esimerkiksi sveitsi-

lainen filosofi ja luonnontutkija Charles Bonnet (1720–1793) uskoi, että jokaista lockelaisen ideoiden analyysin päätepiteenä olevaa yksinkertaista ideaa vastaavat tietyt hermosäikeet aivoissa.⁷ Tällä tavalla jokaista aistimusta tai ajatusta mielessä vastaavat tietyt fysiologiset tapahtumat aivoissa. Näin kaikki psykologiset säännönmukaisuudet, kuten esimerkiksi ajatusten yhdistyminen assosiaatiossa tai niiden seuraanto päättelyketjussa, voidaan selittää niitä vastaavien hermosäikeiden välisenä mekaanisena vuorovaikutuksena.⁸

Bonnet'n tapaisten mekanistien dualismi on loppujen lopuksi sangen ymmärrettävää, jos vähänkin ajattelee teknologisten metaforien luonnetta. Jos konemetafora nimittäin otetaan, toisin kuin La Mettrie teki, vakavasti ja kirjaimellisesti teoreettisena mallina, seuraa sen mukana kaikki muukin koneeseen yleensä liitetty. Koneella on aina suunniteltaja ja tekijä. Ihmiskoneen kohdalla tämä on tietenkin Luoja itse. Tämä käy selvästi esiin Bonnet'n esittäessä ajatuksen, että ihminen on eräänlainen automaatti:

”Jos Vaucanson pystyi suunnittelemaan keinotekoisien ankan, joka ojentasi nokkaansa tarttuakseen ravintoon, jota sille tarjottiin, eikö Vaucansonin tekijä olisi voinut rakentaa automaatin, joka jäljittelee ihmiseen toimia? / En halua tällä vihjailla, että ihminen olisi automaatti: haluan vain antaa ymmärtää, että on mahdollista, että toiminnot, jotka me liitämme sieluun, ovatkin tulosta katke-tyistä mekanismista.”⁹

Koneella on aina myös käyttäjä, jonka tarpeita sen mekanismit palvelevat. Ihmiskoneen kohdalla käyttäjä, sielu, si-joitetaan usein kaivinkoneen kuljettajan tavoin istuimelle (*siège de l'âme*), kohtaan, jossa on erilaisia hanikoita ja mitareita, joiden avulla se ohjaa konettaan. Sielun kuviteltiin sijaitsevan kohdassa, jossa aistinelimistä lähtevät hermosäikeet kokoontuvat ja lihaksiin menevät lähtevät. Koska sielu oli aivojen sisällä, täytyi sen saada tietonsa ulkomaailmasta aivoissa olevien tapahtumien avulla: näin aivoihin jouduttiin olettamaan eräänlaisia representaatioita tai jälkiä, joita sielu pysyi tulkitsemaan ja jotka olivat säännönmukaisessa Jumalan säätämässä vastaavuussuhteessa sielun ajatuksiin.

Tällaisia representaatiota tarvittiin myös tahdonalaisissa ruumiinliikkeissä: ajatus tietystä liikkeestä on Jumalan säätämien sielun ja ruumiin vuorovaikutuk-

sen lakien mukaisesti liitetty tiettyjen liikehermojen liikkeisiin. Näin ajatuksemme liikkeestä voi synnyttää juuri ajattelemamme liikkeen (eikä muita) vaikuttamalla sitä vastaaviin liikehermoihin. Bonnet'n mukaan tahdonalaiset liikkeet saavat alkunsa tahdon kohdistuessa liikkeen ideaan, joka puolestaan aiheuttaa liikettä sitä vastaavissa hermosäikeissä.¹⁰

Jos palaamme materialistien kellometaforaan, huomaamme helposti, että kyseisen kaltaisen emergentin materialistin, jolle sielun suhde ruumiiseen vastaa kellon funktion suhdetta sen mekanismiin, ei tarvitse olettaa mitään kuvattua kaltaisia vastaavuuksia mentaalisen ja fysiologisen välille. Ajatukset ovat seurausta aivojen tai oikeastaan koko ruumiin toiminnasta kokonaisuudessaan, eikä niille tarvitse löytää mitään vastinetta hermosäikeiden tasolta.

La Mettrie ja vitalistisen materialismin perinne

La Mettrie vaikutti merkittävästi myös valistusfilosofi Denis Diderot'n (1713–1784) materialismiin. Jos La Mettrie korosti erityisesti aineen järjestäytymisen, organisaation merkitystä, korostui Diderot'n materialismissa ja sen syntyyn olennaisesti vaikuttaneessa Montpellierin vitalistisen lääketieteellisen koulukunnan opeissa ajatus organismin pienimpien osasten elollisuudesta.¹¹ Kuten olemme nähneet, oli tämäkin ajatus läsnä myös La Mettrien *Ihmiskoneessa*. Montpellieriläiset korostivat, että kullakin elimellä on koko organismista erillinen ”oma elämänsä”. Jokainen elin reagoi vain tietynlaisiin ärsykkeisiin erityisen luontonsa mukaisesti. Näin sillä on oma erillinen aistimiskyky (*sensibilité*). Kun elimet terveessä organismissa toimivat harmonisesti, niiden aistimiskyvyt yhdistyvät ja koko organismilla on oma elämänsä kokonaisuutena sekä omat aistimuksensa, jotka muodostuvat eri elinten aistimusten yhdistyessä. Diderot korosti näiden oppien pohjalta toisaalta sitä, että elävän ruumiin pienimmillä osilla, ”organisilla molekyyleillä”, kuten hän niitä kutsui, oli jo eräänlainen alkeellinen aistimiskyky, joka aktivoitui, kun se tuli osaksi orgaanista kokonaisuutta.¹²

Vaikka La Mettrie ja Diderot olivatkin materialismissaan melko lähellä toisiaan, kirjassaan Senecasta, *Essai sur les règnes de Claude et de Neron* (1782), jäl-

kimmainen puhuu eläinkoneen kirjoittajasta hyvin kielteiseen sävyyn.¹³ Tämä selittynee sillä, että La Mettrien amoralismin taipuudet ja yksilön aistinautintoja korostavat moraalifilosofiset kannanotot poikkesivat radikaalisti Diderot'n ja muiden valistusfilosofien opeista, jotka pyrkivät korostamaan, että materialismin ja ateismin pohjalta voidaan rakentaa sosiaalisia moraalisia arvoja.¹⁴ Mutta näistä eroista huolimatta Diderot'n moraalifilosofian ja materialismin suhdetta koskevat ajatukset tulivat kuitenkin usein hyvin lähelle La Mettrien ajatuksia – minä voi tietenkin kuvitella synnyttäneen Diderot'lle erityisen tarpeen erottautua aikalaisestaan, joka oli muutenkin huonossa maineessa.¹⁵ Eräs Pietarista löytynyt *Le rêve de d'Alembert* -teoksen käsikirjoitus kuitenkin näyttää myöntävän velan, jota Diderot ei mielellään julkisesti tunnustanut: tässä versiossa alkuperäisessä dialogissa montpellieriläiselle lääkärielle Théophile Bordeulle (1722–1776) kuuluva rooli on annettu La Mettrielle.¹⁶

La Mettrien ja Diderot'n edustama materialistinen perinne eli vielä 1800-luvun alkupuolelle Cabanis'n filosofiasa.¹⁷ Sitten lääketeieteellisessä materialismissa pääsi Ranskassa vallalle perinne, joka on kenties enemmän velkaa valistusmaterialismin dualistisille aikalaisille.¹⁸ Ja kuten todettu, merkittävä osa modernista anglosaksisesta materialismista edustaa aivan toisentyypistä materialismia, joka paradoksaalisesti muistuttaa enemmän Charles Bonnet'n edustamaa dualistista mekanismia kuin 1700-luvun materialismia. Tämä on sikäli luonteavaa, että koko ajatus mielellisten ja ruumiillisten tapahtumien identifioinnista voi herätä vain mieli-ruumis dualismin ja siitä periytyneiden ajatusmallien puitteissa.¹⁹ Materialististen teorioiden kohtalo ei kuitenkaan ole sidoksissa näiden identiteetti-teorioiden oletuksiin. Näille teorioille on tarjolla ei-reduktiivisia materialistisia vaihtoehtoja, kuten esimerkiksi Davidsonin anomalin monismi, joka kohtaa monessa suhteessa 1700-luvun materialismin perinteen. Onkin esitetty ajatuksia, että identiteetti-teorioiden vaikeudet johtavat 1700-luvun ranskalaisen materialismin perinteen elpymiseen.²⁰

Viitteet

1. Näiden tulkintojen historiasta ks. Kaitaro 1987.
2. Thomson 1988; Wellman 1992.

3. "Voilà beaucoup plus de faits qu'il n'en faut pour prouver d'une manière incontestable que chaque petite fibre, ou partie des corps organisés, se meut par un principe qui lui est propre, & dont l'action ne dépend point des nerfs, puisque les mouvements en question s'exercent, sans que les parties qui les manifestent aient, aucune commerce avec la circulation." La Mettrie, *L'homme machine*, 181–82.
4. "En effet, demander si la Matière peut penser, sans la considérer qu'en elle même, c'est demander si la Matière peut marquer les heures." La Mettrie, *L'homme machine*, 150.
5. Kaitaro 1997, 93–95.
6. Identiteettiteorioista ks. MacDonald 1989.
7. Bonnet ei ollut ainoa dualisti, joka esitti tällaisia ajatuksia. Ks. Kaitaro 1999.
8. Bonnet 1760. Ks. Bonnet'n mekanismin tarkempi esittely yksityiskohtaisine viitteineen, Kaitaro 2001b.
9. "Si VAUCANSON a sçu construire un Canard artificiel qui avancoit son Bec pour saisir la nourriture qu'on lui presentoit, l'AUTEUR du VAUCANSON n'auroit-IL pû construire un Automate qui imitat les Actions de l'homme? / Je ne veux pas insinuer par là, que l'Homme est un pur Automate: je veux simplement donner à entendre qu'il est possible que des actions que nous attribuons à l'Ame, soient l'Effet d'une secrette Méchanique." Bonnet 1760, § 506.
10. Bonnet 1760, § 480–83.
11. Käytän tässä sanaa "vitalismi" siinä merkityksessä, jossa sitä on käytetty kuvaamaan 1700-luvun ranskalaista vitalismia. Tämä lääketieteellistä mekanismia kritisoiva vitalismi korosti elämän ilmiöiden erityisluonetta ja niitä tutkivien tieteiden autonomiaa ja erillaisuutta suhteessa elotonta luontoa tutkiviin tieteesiin. Toisin kuin 1800-luvun spiritualistinen vitalismi tällainen materialismin kanssa yhteensopiva vitalismi ei edellytä metafysisten "elonvoimien" olettamista. Enemmän kuin tällaiselle myöhemmälle vitalismille montpellieriläinen vitalismi on sukua käsityksille, joita nykyään kutsuttaisiin holistisiksi tai organisistisiksi. Ks. Rey 2000.
12. Ks. Kaitaro 1997, 101–106.
13. Diderot 1875–1879, vol. III, 217.
14. Ks. Kaitaro 2002.
15. Kaitaro 2001c.
16. Dulac 1986.
17. Staum 1980.
18. Kaitaro 2001a.
19. Kaitaro, Brain-Mind Identities, ilmestyy.
20. The Renewal of Materialism, 2000.

Kirjallisuus

- Bonnet, Charles, *Essai analytique sur les facultés de l'âme*. Frères Ch. & Ant. Philibert, Copenhagen 1760.
- Diderot, Denis, *Œuvres complètes*. Toim. J. Assézat & M. Tourneux. Garnier, Paris 1875–1879.
- Dulac, Georges, Les manuscrits datés de Pétersburg. Teoksessa B. Didier and J. Neefs (toim.), *Manuscrits Modernes: Diderot. Autographes, copies, éditions*. Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 1986, 49–63.
- Kaitaro, Timo, Biological and Epistemological Models of Localization in the Nineteenth Century: From Gall to Charcot, *Journal of the History of Neurosciences*, Vol. 10, No. 3, 2001, 262–76. [2001a]
- Kaitaro, Timo, Brain-Mind Identities in Dualism

and Materialism – A Historical Perspective, (ilmestyy: *Studies in History and Philosophy of Biology and Biomedical Sciences*).

- Kaitaro, Timo, *Diderot's Holism: Philosophical Anti-Reductionism and Its Medical Background*. Peter Lang, Frankfurt am Main 1997.
- Kaitaro, Timo, The Eighteenth Century French Materialists and "Mechanistic Materialism". Teoksessa J. Alavuotunki, A. Leikola, J. Manninen ja A.-L. Räisänen (toim.), *Aufklärung und Französische Revolution II*. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, no. 3/1987, 66–83.
- Kaitaro, Timo, Ideas in the Brain: The Localization of Memory Traces in the Eighteenth Century, *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 37, 1999, 301–22.
- Kaitaro, Timo, "Man Is an Admirable Machine" – A Dangerous Idea?, *La Lettre de la Maison française d'Oxford*, n° 14, Michaelmas Term 2001, 105–20. [2001b]
- Kaitaro, Timo, Radical Materialism and Justice: La Mettrie and the Enlightenment as Fiddle-dee for the People. Teoksessa T. Korte ja J. Räikkä (toim.), *Philosophical Perspectives. Essays in Honour of Seppo Sajama in his 50th birthday*. Reports from the Department of Philosophy, University of Turku 2002, 53–61.
- Kaitaro, Timo, Diderot and La Mettrie: The Unacknowledged Debt. Esitelmä kollokviassa *Internationale wissenschaftliche Fachtagung Julien Offray de La Mettrie und das widerspruchsvolle Verhältnis zwischen Wissenschaft und Aufklärung*, Potsdam 9. ja 10. marraskuuta 2001 (ilmestyy kollokviosta tehtävässä julkaisussa). [2001c]
- La Mettrie, Julien Offray de, *Histoire naturelle de l'âme* (1745). Facsimile-laitos teoksessa Theo Verbeek (toim.), *La Mettrie's Traité de l'âme*. OMI-Grafisch Bedrijf, Utrecht 1988.
- La Mettrie, Julien Offray de, *L'homme machine*. Toimittanut sekä johdannolla ja huomautuksilla varustanut Aram Vartanian. Princeton University Press, Princeton 1960.
- MacDonald, Cynthia, *Brain-Mind Identity Theories*. Routledge, London 1989.
- Rey, Roselyne, *Naissance et développement du vitalisme en France de la deuxième moitié du XVIIe siècle à la fin du Premier Empire*. (Studies on Voltaire and the Eighteenth Century, 381.) Voltaire Foundation, Oxford 2000.
- Staum, M. S., *Cabanis, Enlightenment and Medical Philosophy in the French Revolution*. Princeton University Press, Princeton 1980.
- Thomson, Ann, L'homme machine, mythe ou métaphore?, *Dix-huitième siècle*, 20, 1988, 368–76.
- Wellman, Kathleen, *La Mettrie: Medicine, Philosophy, and Enlightenment*. Duke University Press, Durham & London 1992.
- Wolfe, Charles T. (toim.), The Renewal of Materialism. *Graduate Faculty Philosophy Journal* -lehden teemanumero, Vol. 22, No. 1, 2000.